

İSTANBUL ARMAĞANI

1

Fetih ve Fatih

Ayrıbasım

İstanbul 1995

FATİH DEVRİ KANUNLAŞTIRMA HAREKETLERİ

Abdülkadir ÖZCAN*

Osmanlı Beyliği, daha kuruluş yıllarından itibaren bir hukuk devleti olmuştur. Daha önceki İslâm devletlerindeki gibi şer'î ve örfî hukukun yürürlükte olduğu bu devlette, "kanun" tabiriyle daha ziyade örfî hukuk kuralları kastedilirdi.

Bilindiği gibi, İslâm şeriatına ters düşmeyen örf her dönemde varlığını korumuştur. Kanunnâme, idare usulüne ve kamunun işlerine dair düzenlenip uygulanmak üzere ilân edilen kanun kitabı demektir. İslâmî Türk devletlerinde XI. yüzyıldan beri kullanılan kanun tabiri, en yaygın ifadesini Osmanlılar'da bulmuştur. İslâm hukukçuları örfe dayalı olan ve bütün müslümanların başı sıfatıyla "emîrül-mü'minîn" veya hükümdar adına konulan bu hükümleri şer'î hükümlerden hep ayrı tutmuşlar, böylece İslâm devletlerinde "ahkâm-ı şer'iyye" denilen şer'î hükümler yanında "ahkâm-ı örfiyye" adıyla kanunî hükümler de yer almıştır. Örf ve âdetleri farklı müslüman ve gayri müslim birçok ülkeyi bünyesine alan Osmanlı Devleti'nde örfî kanunların önemi ve şumulü çok artmıştır.

Osmanlılar'da örfî hukukun uygulanışı Osman Gazi zamanında başlamıştır. Orhan Bey döneminde idarî, askerî ve adlî alanlarda birçok müessesenin temeli atılmış, fakat beyliğin teşkilâtı ve çok uluslu devlet haline gelmesi I. Murad ve Yıldırım Bayezid zamanlarında olmuştur. Ankara Savaşı yenilgisiyle başlayan Fetret Devri'nden sonra Çelebi Mehmed ve II. Murad'ın gayretleriyle tekrar toparlanan devlet gerçek temellerine İstanbul Fatihî II. Mehmed zamanında oturtulmuştur.

Ataları zamanında uygulanan kanunları ilk defa Fatih Sultan Mehmed kitap halinde toplatmış, bu hükümlere ilavelerde bulunmuş ve yeni kanunlar çıkartmıştır. Aşağıda Fatih devri kanunnâmelerinden söz edilecektir.

A- UMUMİ KANUNNAMELER

1. KANUNNAME-İ ÂL-İ OSMAN: Devletin teşkilât ve müesseselerinde yüz-

* Prof. Dr., Mimar Sinan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

yıllarca yürürlükte kalmış ve birkaç defa yayımlanmış bu eserin son zamanlarda tamamının uydurma veya bir kısmının sonradan Fatih'e izafe edildiği yolunda görüşler ileri sürülmüş olmakla birlikte¹ bu iddialar tarafımızdan kuvvetli delillerle çürütülmüş ve kanunnâme daha eski ve düzgün bir nüshasıyla karşılaştırılarak gerçekler gün yüzüne çıkarılmıştır.²

Kanunnâme-i Âl-i Osman'ın baş kısmındaki, "bu kanunnâme atam ve dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur" ifadesi, eserin kaynakları hakkında açık bilgi vermektedir. Bu ifadeden, Kanunnâme'nin, kuruluşundan beri Osmanlı Devleti'nde yürürlükte olup o zamana kadar tedvin edilmemiş kuralların derlenmesinden meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ancak Kanunnâme'yi Fatih'in ağzından kaleme alan Nişancı Leyszâde Mehmed b. Mustafa'nın, "Kostantaniyye fethi müeyesser oldukta, sâbikâ ecdâd-ı izâmları zamanında olan kavânîn-i mazbûta defter olunmayıp, eksik olan yerlerin dahi kendileri re'y-i münîr-i velâyet-te'sîrleri ile tekmil buyurup..." demesinden anlaşıldığı gibi, başta İstanbul'un fethi olmak üzere ülkenin hızla genişlemesiyle devletin aldığı yeni şekilden dolayı, Kanunnâme'nin Fatih tarafından ikmâl edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu teşkilât kanunnâmesi, padişah tarafından çıkarılan emirlerin tamamını içine almadığı gibi, bu hükümlerin ne zaman vaz olduğu hakkında da herhangi bir açıklık yoktur. Çeşitli vesilelerle değişik zamanlarda çıkartılan ve Dîvân-ı Hümâyûn'da kayıtlı bulunan hükümlerin nişancı tarafından tanzimiyle oluşan bu kanun mecmuasının, bunları uygulayacak devlet görevlilerine bir kolaylık sağlama amacını taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim Reisülküttap Bosnalı Hüseyin Efendi'nin (ö. 1644), Kanunnâme'nin bir nüshasını Dîvân-ı Hümâyûn'da gördüğünü belirtmesi bu kanaatimizi kuvvetlendirmektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin idarî teşkilâtının mirasçısı olup, kısmen İlhanlı ve Memlükler'in tesirinde kalmış olan Osmanlı Devleti'nin Fatih Sultan Mehmed'e kadar gelen müesseselerinin teşkilâtını da veren *Kanunnâme-i Âl-i Osman*'ın, aynı zamanda bu devletlerin devlet geleneğini yansıttığı da söylenebilir.

Kanunnâme'nin tertip sebebi, dönemin nişancısının önsözünden anlaşıldığı gibi, büyük ve teşkilâtlı bir devlete dönüşen Devlet-i Aliyye'deki yürürlükteki kuralları yazılı hale getirme lüzumudur. Kanunnâme'nin tertip tarihinin ise Fatih'in son veziriâzamı Karamanî Mehmed Paşa zamanı, yani 1477 yılından az sonra olabileceği, ancak bazı ipuçlarından mecmuanın II. Bayezid devrinde cüz'î bir tadilat geçirdiği anlaşılmaktadır.³

Tertip edildiği zamana göre oldukça geç tarihlerde istinsah edilmiş nüshaları günümüze ulaşan *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, muhteva bakımından sistemsiz olup, teşkilât ve teşrifat kuralları iç içe girmiş vaziyettedir. Saray hizmetlilerinin de devlet teşkilâtı içinde gösterilmesi, Osmanlı idaresinin mahiyetiyle ilgili bir husus olup, sarayla hükümetin birbirini tamamlaması, yani yüksek dereceli devlet görevlilerini sa-

raydan yetişme devşirmelerin getirilmesiyle, daha açık ifade etmek gerekirse merkezîyetçiliğin o dönemdeki adı olan Kul Sistemi ile izah edilebilir⁴.

Fatih'in bu teşkilât ve teşrifât kanunnâmesi üç bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, devlet ileri gelenlerinin protokoldeki yerlerine, padişaha doğrudan kimlerin arzda bulunabileceğine ve kadıların derecelerine; ikincisi saltanat (devlet) işlerinin düzenine, yani Dîvân ve Hasoda teşkilâtına, sarayda çalışanların bayramlaşma törenlerine; üçüncü bölüm ise suçlar ve cezaları ile makam sahiplerinin gelirlerine ayrılmıştır. Son kısımda ayrıca Osmanlı himayesindeki gayri müslim devletlerin verecekleri yıllık vergiler ile devlet görevlileri ve hânedan mensuplarına dair elkab örnekleri bulunmaktadır. Kanunnâme'nin önemli özelliklerinden biri de Leyszâde'nin önsözünde, "herkes müstefid olmak için ıstılâh u ibârâtтан feragat olunmuştur" şeklinde ifade ettiği gibi, sade bir üslupla yazılmış olmasıdır. Gerçekten bizzat Fatih'in ağzından kaleme alınan eserin metni oldukça açık olup, XV. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin özelliklerini yansıtmaktadır.

"Evlâd-ı kirâmım neslen ba'de neslin bununla âmil olalar" şeklindeki ifadesinden Fatih'in, kendisinden sonra gelecek padişahların bu kanunu uygulamalarını istediği; ancak devlet ileri gelenlerinin mertebelerine ayrılan ilk bölümün sonundaki, "bu kadar ahvâl-i saltanat nizâm verildi, şimden sonra gelen evlâd-ı kirâmımdan daha ıslâhına sa'y etsinler" ifadesinden, bu hususta katı bir tutum içinde olmadığını, toplattığı ve yaptığı kanunların zamana göre değiştirilebileceğini kabul etmesi onun hukuk anlayışını yansıtmaktadır.

Bu kanunnâmenin üzerinde en çok durulan ve tartışmalar yapılan maddesi şüphesiz, "Her kimseye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl etmek münâsibdir. Ekser-i ulemâ dahi tecvîz etmiştir. Anınla âmil olalar" şeklinde ifade edilenidir.

Saltanatın intikali hususunda kesin bir kaide olmayan Osmanlılar'da tahta cülûs ilk zamanlarda vasiyet ve devlet ileri gelenlerinin bir şehzadede ittifakıyla, zamanla ise nüfuzu artan yeniçerilerin arzusuyla olmuştur. Ancak daha I. Murad'dan itibaren Osmanlı padişahları ya kardeşleriyle ya da oğullarıyla uğraşmak zorunda kalmışlardır. Ezcümle I. Murad, kendisine karşı saltanat davasına kalkışan kardeşleri İbrahim ve Halil ile, Bizans İmparatorunun oğlu Andronikos'la birleşip kendisine isyan eden oğlu Savcı Bey'i devletin ve halkın selâmeti için öldürtmüştür. Babasının Kosova'da bir Sırp tarafından şehid edilmesinden sonra tahta geçen Yıldırım Bayezid, henüz neticesi kesin belli olmamış savaşın sonucunu etkileyebilecek çok kritik bir zamanda çıkabilecek saltanat kavgasını önlemek için vezirlerin ittifakıyla, bir rivayete göre isyan hazırlığı içindeki kardeşi Yakup Çelebi'yi öldürtmek zorunda kalmıştır. Hoca Sadeddin Efendi ile Bosnalı Hüseyin Efendi bu meseleyi anlatırken, "el-fitne eşeddün mine'l-katl", yani fitne öldürmekten daha kötü sonuçlar doğurur (Kur'ân, Bakara, 191) âyetini delil getirmekte ve çıkacak karışıklıklardan bir top-

lumun, bir devletin, hatta İslâm aleminin zarar göreceğini belirtmektedirler. Kuruluş devri karışıklıklarının en büyüğü şüphesiz Ankara Savaşı sonunda Yıldırım'ın Timur'a yenilip ölmesinden sonra çıkmıştır. Osmanlı tarihlerinde Fetret Devri diye geçen ve 1402-1413 yılları arasını kapsayan bu dönemde şehzadeler devleti toparlamak için birbirleriyle kıyasıya çarpışmışlar ve sonunda ülke birliğini Çelebi Mehmed sağlamayı başarmıştır. Kendisini eski Türk töresinden ayrılmakla itham eden Timurlu hükümdarı Şahruh'a bu Osmanlı padişahının verdiği cevap manidardır. Çelebi Mehmed cevabında, atalarının zorlukları tecrübeyle hallettiklerini, iki padişahın bir ülkede barınamayacağını, özellikle etraflarındaki düşmanların daima fırsat kollamakta olduklarını belirtmiştir.⁵

Çelebi Mehmed'in bu sözlerinden, Osmanoğulları'nın artık, *ülüş* sisteminin hakim olduğu Orta-Asya töresinden ayrılarak hakimiyetin bölünmezliği ilkesine dayalı İslâmî geleneği benimsedikleri anlaşılmaktadır. II. Murad da saltanat iddiasına kalkışan amcası Mustafa Çelebi ile küçük kardeşi Mustafa'yı öldürtmek zorunda kalmıştır.

İstanbul'un fethinden sonra hakimiyet-i mutlaka prensibinden hareketle ülkenin bölünmezliği ilkesini kesin olarak benimseyen II. Mehmed nizâm-ı âlem için kardeş katli meselesini kanunlaştırmıştır.

Kanunnâme'ye yapılan itirazların başlıca sebebi de bu maddenin varlığından kaynaklanmıştır. İtiraz edenlerin en büyük dayanağı ise başka kanunnâmelerde bu meseleye dair kayıt bulunmaması ve Fatih Kanunnâmesi'nin yakın zamanlara kadar tek nüshasının bilinmesi idi. Halbuki son zamanlarda eserin daha eski ve mutenâ bir nüshasının bulunması, bu konudaki şüpheleri izale etmiştir. Hezarfen Hüseyin Efendi'nin *Telhîsü'l-beyân* adlı umumî kanunnâmesinin sonundaki *Fatih Kanunnâmesi* nüshasında bu maddenin olmayışı, XVII. yüzyıl başlarından itibaren saltanatın intikali hususundaki zihniyet değişikliği ve şehzadelerin sancağa gönderilme yerine sarayda bir odaya kapatılmasıyla izah edilebilir.

Kaldı ki, birçok Osmanlı kroniğinde bu maddeyle ilgili ipuçları bulunmaktadır. Kanunnâme'nin toparlanmasında büyük rolü olan Veziriâzam Karamanî Mehmed Paşa aynı zamanda bir Osmanlı tarihi yazarıdır. Yakup Çelebi'nin öldürülmesi meselesini anlatırken, "Doğru düşünenlere gizli olmayacağı gibi Yakup Çelebi adlı kardeşinin yaşamasında büyük kötülükler vardı. Sultan onun vücudunu kaldırttı. Çünkü zarûretler yapılmayacak şeyleri yaptırır. Böylelikle atalardan kalan ülke, bir rakîbin düşmanlığı ve aykırılığı olmaksızın cömert ve yüce sultanın elinde kaldı" sözleri⁶ aynı zamanda dönemin büyük ulemasından olan bu veziriâzamanın kardeş katli hükmünü benimsemiş ve Kanunnâme'ye koydurmuş olduğunun delilidir. XVI. yüzyılda yaşamış Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendi ile Kazasker Bostanzâde Yahya Efendi de eserlerinde Fatih'in küçük kardeşi Şehzâde Ahmed'in öldürülmesi hadisesinin "nizâm-ı âlem"

için yapıldığını belirtmeleri, yine bu maddenin Fatih zamanında konulmuş olmasıyla izah edilebilir.⁷

Fatih Sultan Mehmed de bu madde ile Osmanlı cülûs sistemine bir açıklık getirmemiş, bütün diğerlerini katlettirmesinin münasip olacağını belirtmiştir. Çünkü, şehzadelerden birinin hükümdar olmasıyla diğerlerinin rekabeti sona ermemekte, taht üzerindeki veraset hakkı devam etmekte, devlet ileri gelenlerinin bir şehzadeye teveccühü, tahtta oturan meşru hükümdarın bahtını her an değiştirebilmekteydi. Bu da ülkede büyük karışıklıklara sebep olmakta, devleti parçalamakta ve sonuçta halk maddî-manevî zarara uğramakta, düşmanlar ise bundan yararlanmakta idi. Fetret Devri karışıklıkları ile babası II. Murad devrinin olaylarından ders alan Fatih, bu nevi vak'aları kökünden kesmek için saltanatın intikali meselesinde, "Cemiyetin selâmeti için fert feda edilir" prensibine dayanarak Kanunnâme'sine kardeş katli maddesini koydurmuştur. Fatih Sultan Mehmed'i buna zorlayan sebeplerin başında, Kanunnâme'de belirtildiği gibi, nizâm-ı âlemi yani dünya düzenini ve halkın refahını sağlama düşüncesi gelir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti İslâm devletlerinin en büyüğü ve en uzun ömürlüsüdür. İslâmın sığınağı, âlemin sığınağı anlamlarına gelen "İslâm-penâh, âlem-penâh" sıfatlarıyla nitelenen Osmanlı padişahları ise nizâm-ı âlemin en büyük garantisiydi. Devletin kurucusu Osman Bey'in, oğlu Orhan Gazi'ye ettiği vasiyette veciz ifadesini bulan i'lâ-yı kelimetullah yani Allah adını yüceltme, İslâm dinini yayma arzusu Orhan'ın şahsında bütün Osmanlı padişahlarına söylenmiş gibidir. Bu kutsal gayenin gerçekleşmesi ise ülkede birlik ve beraberliğin bulunmasına bağlıydı. Halbuki daha kuruluş devrinin taht kavgaları ülke bünyesinde derin yaralar açmış, memleket parçalanmıştı. Devletin ikinci kurucusu kabul edilen, ülkenin selâmeti için "kardeşler arasında akrabalık yoktur" prensibiyle hareket ederek kardeşlik duygularını bir tarafa bırakan ve kardeşlerini bertaraf eden Çelebi Mehmed'in bu faaliyetlerini saltanat hırsıyla izah etmek mümkün değildir. Şayet Osmanlılar ulus sistemiyle ülkeyi paylaşılsalardı, bundan en çok kimlerin yararlanacağını Grekçe yazılmış bir anonim Tarih'in meçhul müellifi açıklık getirmektedir. Bilinmeyen müellif Yıldırım Bayezid'in ölümünden sonraki karışıklık döneminden yeterince yararlanamayan Bizanslılar'ı şiddetle suçlamaktadır.

İstanbul'u fethetmekle İslâm Peygamberi'nin müjdeli övgüsüne mazhar olan II. Mehmed'in tek gayesinin ise Allah'ın rızasını tahsil ve i'lâ-yı kelimetullah olduğunu çağdaşı yerli ve yabancı bütün tarihçiler açıkça belirtmektedirler.⁸

Kanunnâme-i Âl-i Osman, İdris-i Bitlisî, Gelibolulu Mustafa Âlî, Tevkîf Abdurrahman Paşa gibi, Osmanlı Devleti'nin teşkilâtı ve teşrifatıyla ilgili eserler yazan müellifler üzerinde derin tesirler yapmış ve yüzyıllarca yürürlükte kalmış bir eserdir. Büyük Türk hükümdarı Fatih Sultan Mehmed devri kanunlaştırma hareketlerinin güzel bir örneği olan bu kanunnâmenin karşılaştırmalı neşri Abdülkadir Özcan tarafından yapılmış⁹ ve ilim âleminin istifadesine sunulmuştur.

2. KANÛN-I PÂDİŞÂHÎ: 1488'de istinsah edilmiş olup bir nüshası günümüze ulaşan bu kanunnâme 95 sayfadır ve dört fasıldan oluşmaktadır. Bilinen tek nüshası Viyana Millî Kütüphanesi'ndedir. Eserin ilk üç faslı ceza hukukuna dairdir. Bunlardan birincisinde zina ve namusa dair işlenen suçlar ve cezalarından; ikinci fasılda kavga, dövüş ve katl suçları ve cezalarından; üçüncü fasılda içki, hırsızlık, yalan ve iftira suçları ve cezalarından bahsedilmekte, dördüncü fasılda ise reâyâdan alınan vergiler, gümrük gelirleri ve timar düzenine dair hükümler bulunmaktadır.

İlk defa Friedrich Kraelitz tarafından 1921'de yayımlanan *Kanun-ı Pâdişâhî* 1943'te Ömer Lütfi Barkan tarafından *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâî Ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları. I. Kanunlar*, içinde (s. 387-395) ve son olarak da Ahmed Akgündüz tarafından *Osmanlı Kanunnâmeleri* içinde (I, 347 vd.) neşredilmiştir.

3. KANÛN-I KİTÂBET-İ MEMLEKET: Bugünkü ifadesiyle tam bir tapu kanunu olan bu kanunnâme sadece Osmanlı Devleti'nin değil, belki de dünyanın ilk tapu-tahrir (kadastro) kanunudur. Başlıca özelliği, adından da anlaşılacağı üzere ülke topraklarının nasıl yazılacağına dair hükümleri ihtiva etmesidir. Hangi yıl tedvin edildiği belli olmamakla birlikte, eskidenberi uygulanmakta olan kuralların Fatih Sultan Mehmed zamanında bir defter halinde toplandığı anlaşılmaktadır. *Kanun-ı Kitâbet-i Memleket*'in günümüze ikisi Topkapı Sarayı Müzesi, biri İstanbul Üniversitesi, biri de Paris Milli Kütüphanesi'nde olmak üzere dört nüshası ulaşmıştır. Kanunnâmede fethedilen yerlerin nüfusu ile toprakların durumu, muharrir-i memâlik veya ilyazıcı ile defter emini denilen resmî görevliler tarafından defterlere nasıl yazılacağı belirtilmektedir.¹¹

4. İHTİSAB KANUNNAMESİ: İhtisab, Osmanlı Devleti'nde kısmen belediye teşkilâtı demektir. Kanunnâmede esnafın alım-satım işlerinde aşırılığa kaçmamaları ve hayvan derilerinin delinmeden yüzülmesinin gereği ifade edildikten sonra, et fiyatlarının narhı verilmektedir. Baş kısmındaki ifadeden muhtesiblere verilmek üzere hazırlandığı anlaşılan bu kanunnâmenin günümüze beş nüshası intikal etmiştir. Bunlardan biri Atıf Efendi Kütüphanesi'nde, ikisi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde, birisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde ve sonuncusu Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹²

5. GÜMRÜK KANUNNAMESİ: 1481 yılında düzenlenmiş olan bu kanunnâmede müslümanlardan, zimmîlerden ve harbî kefereden alınacak gümrük vergileri belirtilmiştir. Kanunnâmenin bilinen tek nüshası Paris Milli Kütüphanesi'ndedir. Gümrük Kanunnâmesi Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanmıştır.¹³

6. DARPANE KANUNNAMESİ: Bilinen yegâne nüshası Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan bu kanunnâmede sikke darbı meselesine açıklık getirilmiştir. Kanunnâmede İstanbul dışında nerelerde darphane bulunacağı ve 100 dirhem gümüşten kaç akçe kesileceği belirtilmektedir.¹⁴

Fatih Sultan Mehmed devrinde bu şekilde tertip edilmiş kanunnâmelerden başka hususî zümre, iş ve bölgelere ait ferman şeklinde çıkarılmış, *yasaknâme* denilen kanunların varlığı da bilinmektedir. II. Bayezid zamanında derlenen *Kanunnâme-i Sultânî ber-müceb-i Örf-i Osmânî* adlı kanun mecmuası, çoğu Fatih zamanında verilmiş yasaknâmeleri ihtiva etmektedir.¹⁵

B- SANCAK KANUNNÂMELERİ

Çok geniş bir alana yayılan Osmanlı Devleti birçok eyalete, eyaletler de sancaklara ayrılmıştır. Dolayısıyla dili, dini, örf ve âdetleri birbirinden farklı birçok kavmi bünyesinde barındırmıştır. Osmanlı Devleti gibi idarî ve mâlî mevzularda bölgelere göre hukuk sisteminin uygulandığı ülkeler mozayiginde genel bir taşra teşkilâtı ve idare kanunu tertipleme çok zordur. Gerçekten Macaristan'da, Adalar'da, Mısır'da, Azerbaycan'da veya doğu vilâyetlerinde uygulanan usul ve âdetler birbirinden çok farklıdır. Bundan dolayı her yerin farklı kanunları vardır ve bunlar ilgili devlet dairelerinin elindeki defterlerde kayıtlıdır. Bu yüzlerce kanunnâmenin birleştiği yegâne nokta, bir Kanun-ı Esâsî hükmündeki Kur'ân'a ters düşmeme keyfiyetidir. Hususî defter kanunnâmeleri de denilen bu sancak kanunnâmeleri esas olarak tahrir defterlerinin baş kısmında muhafaza edilmiştir. Teşekkül tarzları ise gayet ağır olmuş, özellikle idarî ve mâlî alanlarda herhangi bir sistemin toptan kabullenilmesi, nazarî-dînî bazı esasların uygulamaya konulması gibi bir tedvin hareketi görülmemektedir. Anılan sahada son zamanlara kadar araziye göre hukuk dağınıklığı ve teamüller şeklinde gelişen bir hukuk nizamı anlayışı hakim olmuştur. Buna bağlı olarak da devletin teşekkül ettiği yerlere, ülkelere ait eski örf ve âdetler de şer'i şerîfe aykırı olmamak kaydıyla Osmanlılar zamanında hazırlanmış kanunnâmelerde yer alabilmiştir.

Akkoyunlu, Dulkadırlı, Mısır, Arap, Acem gibi daha önce de İslâm hukukunun câri olduğu ülkelerdeki kanunlar ise ya hemen aynen benimsenmiş veya "bid'at-ı seyyie" denilen kısımları lağv edilerek kabullenilmiştir. Pek çok ırk ve kavmin yüz-yıllarca refah içinde yaşamasının sırrı her halde bu olsa gerektir. Fatih Sultan Mehmed zamanında yapılan fetihlerle devlet çok genişlemiş ve dört eyalete ayrılmıştır. Bunlar Rumeli, Anadolu, Karaman ile Sivas, Tokat ve Amasya'yı içine alan Rum eyaletleridir. Her eyalete birçok sancak bağlıydı. İşte bu sancaklarla ilgili olarak Fatih döneminde pek çok yasaknâme ve kanunnâme hazırlanmış olup¹⁶, bu faaliyetler de Fatih devri kanunlaştırma hareketlerinin taşradaki yankılarıdır.

NOTLAR:

1- Ali Himmet Berki, *İstanbul'un Beşyüzcüncü Fetih Yıldönümü Münasebetiyle Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fatih Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı*, İstanbul 1953, s. 142 vd; Konrad Dilger, *Untersuchungen zur Geschichte des Osmanischen Hofzeremoniells im 15 und 16. Jahrhundert*, München 1967, s. 34 vd.

2- Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Me-selesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı 33, s. 7 vd.

3- Halil Inalcık, "Osmanlı Hukukuna Giriş. Örfî-Sultânî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (1958), XIII/2, s. 112.

4- Aynı makale, s. 113.

5- Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, İstanbul 1274, I, 151.

6- *Osmanlı Sultanları Tarihi* (tercüme: İbrahim Hakkı Konyalı), İstanbul 1949 (Osmanlı Tarihi serisi içinde), s. 347.

7- Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, İstanbul 1279, II, 407; Bostanzâde Yahya, *Târih-i Sâf (Duru Tarih)*, İstanbul 1978 s. 63.

8- Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* (neşreden: Âlî Bey), İstanbul 1332, s. 159-160.

9- Abdülkadir Özcan, adı geçen makale; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, İstanbul 1990, s. 317 vd.

10- Friedrich von Kraelitz, *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte*, Wien 1921, s. 13-48; Barkan, aynı eser, s. 387-395; Akgündüz, aynı eser, s. 347 vd.

11- Akgündüz, aynı eser, s. 368-373.

12- Aynı eser, s. 378-379.

13- Robert Anhegger-Halil Inalcık, *Kanunnâme-i Sultânî ber-Mûceb-i Örf-i Osmânî*, Ankara 1956, s. 78-79; Akgündüz, aynı eser, s. 381-382.

14- Akgündüz, aynı eser, s. 384.

15- Barkan, "Kanunnâme", *İslâm Ansiklopedisi*.

16- Geniş bilgi için bk. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, I, 389 vd.